

**ХҮНИЙ УРАГ ТӨРЛИЙН НЭР НЬ АЛТАЙН ХЭЛТ
АРД ТҮМНИЙ ХЭЛ, СОЁЛЫН ХОЛБООГ
ИЛЭРХИЙЛЭХ БАРИМТ БОЛОХ НЬ**

**Human kinship words are an expression of linguistic
and cultural union between people of Altaic languages**

*О.Самбуудорж: Монгол Улс, ШУА, Хэл зохиолын
хүрээлэн*

*Түлхүүр үгс: Алтайн хэл, Монгол хэл, Түрэг хэл,
Солонгос хэл, Ураг төрлийн нэр, хэл ба соёл*

Удиртгал / Итгэлийн агуулга

- Дэлхийн олон хэл ба Алтайн хэл,
- Алтайн хэлний нийтлэг шинжийн тухай,
- Хэл ба соёлын холбооны тухай,
- Хүний ураг төрлийн нэр нь Алтайн хэлт ард түмний хэл, соёлын холбоог илэрхийлэх баримт болох тухай,
- Хэл, соёлын холбоо нь улс түмний хамтын ажиллагааг хөгжүүлэх давуу тал болох нь,

Дэлхийн олон хэл ба Алтайн хэл - 1

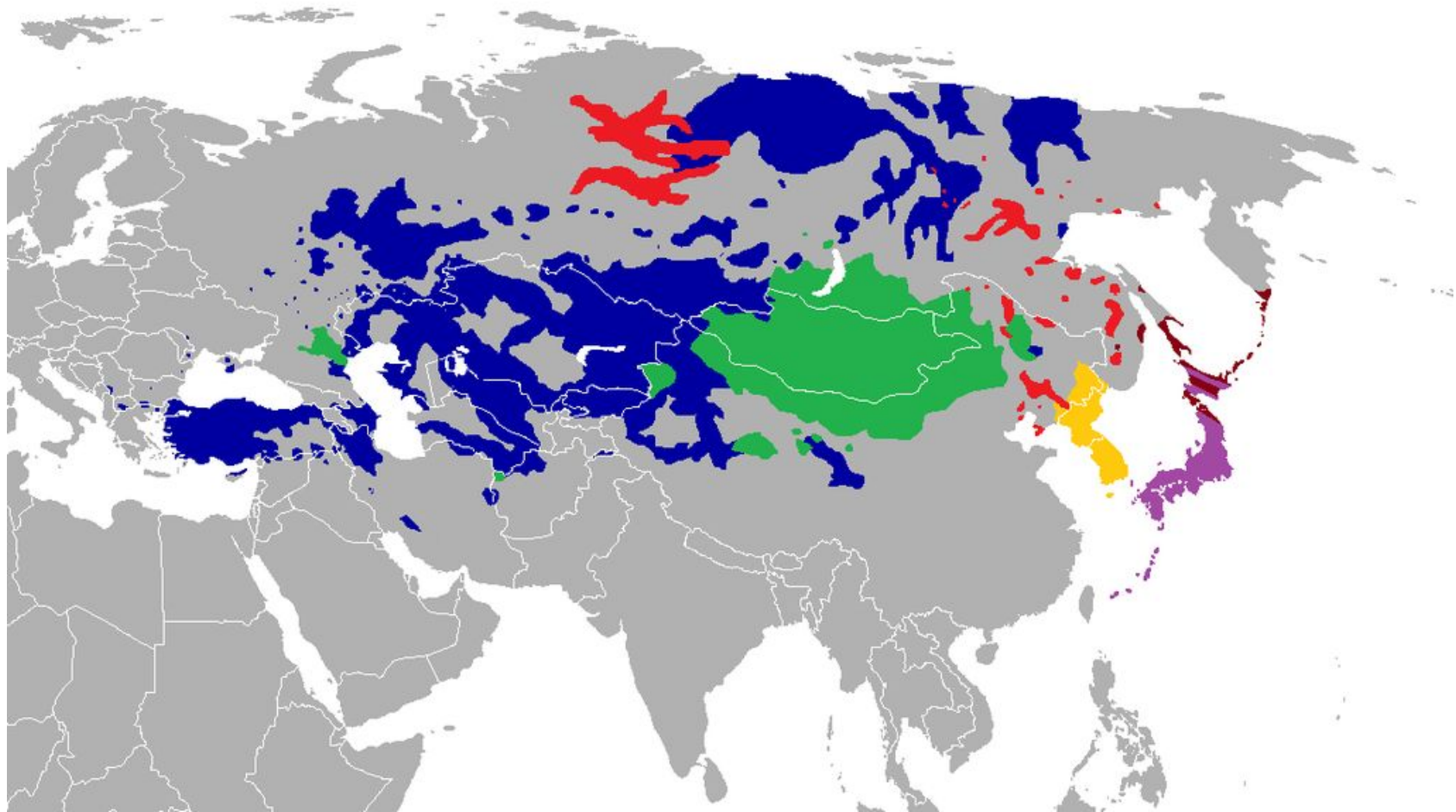
- Өнөөдөр дэлхийд 7000 орчим (Баримтаар бол **7,139**) хэл бий гэдэг. Эдгээр хэл нь *авиа зүй, хэл зүй, үгийн сангийн* нийтлэг шинжээрээ 20 орчим бүлэг хэлэнд хуваагдана.
- Энэтхэг – Европ бүлгийн хэл ([Indo-European](#) : 448 languages)
- Хятад-Төвд бүлгийн хэл ([Sino-Tibetan](#) : 455 languages)
- Алтай бүлгийн хэл ([Altaic](#) languages : 50 languages)
ГЭХ МЭТ.

Дэлхий олон хэл ба Алтайн хэл - 2

Алтайн хэл нь / [Altaic languages](#) /

- Монгол бүлгийн хэл / [Mongolic languages](#)
- Түрэг бүлгийн хэл / [Turkic languages](#)
- Манж – Түнгүс бүлгийн хэл / [Tungusic languages](#)
- Солонгос бүлгийн хэл / [Koreanic languages](#)
- Япон бүлгийн хэл / [Japonic languages](#)

Алтайн хэлний тархац - 1

Алтайн хэлний нийтлэг шинж -1

- **Vowel harmony** /Ихэнх хэлэнд эгшиг зохицоно.
- **Words** / Үг: CC- /Давхар гийгүүлэгчээр үг эхлэх уламжлал байдаггүй.
- **Sentence** / Өгүүлбэр нь дараах бүтэцтэй байна:
  - Adj – S – Adj – NP (V) / Тодотгол + Үйлийн эзэн + Тодотгол + Нэр өгүүлэхүүн
  - S – O – VP / Үйлийн эзэн + Тусагдахуун + Үйл үг
- **Дундын үг** их байна.

Алтайн хэлний нийтлэг шинж -2

1. Adj – S – Adj – NP (V) /Тодотгол + Үйлийн эзэн + Тодотгол
+ Нэр өгүүлэхүүн:

- **Mongolian:** Сайн байна уу? Нэр нь хэн бэ? Миний нэр Чулуун.
- **Turkish:** Merhaba. Adınız kim/ne? Benim adım Taş.
- **Korean:** 안녕하세요 이름이 뭐예요? 내 이름은 돌
/Annyeonghaseyo. Ileum-i mwo-yeyo? Nae ileum-eun Tol.

.....

Mongolian: хэн < *ken ~ *kin ~ kim, Чулуун < *til-

Turkish: kim < *kin ~ *ken, Taş < *til-

Korean: mwo < *mu ~ *nu, Tol < *til-

АЛТАЙН ХЭЛНИЙ НИЙТЛЭГ ШИНЖ - 3

2. S – O – VP /Үйлийн эзэн + Тусагдахуун + Үйл үг бүтэцтэй өгүүлбэр нь:

- Mongolian: *Би ном уншив.*
- Turkish: *Ben kitabı okudum.*
- Korean: 나는 책을 읽었다.
/Na-neun chaeg-eul ilg-eosda.

.....

Mongolian: Би < ***bin** ~ ***ben**, унш- //Mon: umsi-

Turkish: Ben ***bin** ~ ***ben**, oku- //Mon: uqa-

Korean: Na- < ***nan** ~ ***nen**, ilg- //Mon: oyilya-

Хэл ба соёлын холбоо - 1

- Хэл бол соёлын өв төдийгүй,
- Соёлын өвийг тээгч /Ард түмний эрхэлж ирсэн аж ахуй, эдийн засаг, улс төр, бүтээсэн мэдлэг гэх мэт/
- Энэхүү соёлын өвөөс нь ард түмнүүдийн түүх, хэл, соёлын мэдээ, харилцаа холбоог мэдэж болно.
- Иймд бид энэ товч илтгэлд Алтайн хэлт ард түмний “*Хүний ураг төрлийн нэр*” /**Human kinship words**/ -ийн талаар монгол болон түрэг хэлний жишээг гол болгон товч өгүүлэх болно.
- Энэ нь тухайн ард түмнүүдийн хэл, соёлын харилцаа холбоог танин мэдэх, хамтын ажиллагааг хөгжүүлэхэд ач холбогдолтой.

Хүний ураг төрлийн нэр - 1

- Төрөл садны холбоог нэрлэсэн үгсийг хүний ураг төрлийн нэр гэнэ. Ураг төрлийн нэрд: *аав, ээж, ах эгч, авга, нагац, дүү* гэх мэт үгсийг багтаана.
- Хүний ураг төрлийн нэр нь амьтан, ургамлын нэр, од эрхсийн нэр, газар зүйн нэр, төлөөний үг гэх мэт аль ч хэлэнд эрт цагаас уламжилсан түүх, хэл, соёлын асар их мэдээллийг хадгалсан үгс байна.

Хүний ураг төрлийн нэр - 2

Ураг төрлийн нэрийн үндсэн үгс нь: 1. *өвөг* (ancestor, forefather), 2. *өвгөн* (old man), 3. *эмэг* (grandma), 4. *эмгэн* (grandma), 5. *аав* (father, papa), 6. *ээж* (mama), 7. *эцэг* (father), 8. *эх* (mother), 9. *авга* (uncle), 10. *нагац* (uncle, aunt), 11. *авгай* (mother, wife), 12. *гэргий* (wife), 13. *хатан* (lady), 14. *ах* (brother), 15. *агаа* (brother), 16. *эгч* (sister), 17. *дүү* (younger brother or sister), 18. *хүү* (son), 19. *охин* (daughter), 20. *ач* (grandson), 21. *зээ* (nephew), 22. *бөл* (cousin), *хүргэн* (son in-law), 23. *бэр* (daughter-in-law), 24. *бэргэн* (sister-in-law) ГЭХ МЭТ.

Хүний ураг төрлийн нэр – 3

Алтайн хэлний ураг төрлийн тухайн 24 нэрс нь Алтайн ихэнх хэлэнд хэлбэр болон утгаараа тохирдог байна. Энэ нь тухайн хэлнүүдийн хэл, соёлын холбоог илэрхийлнэ. Жишээ нь:

1. *өвөг* (ancestor, forefather)

Mongolian: *өвөг* < *ebügen //Mon: ebüge
(ancestor, forefather)

Turkish: *ata* (ancestor, father)

Korean: 조상, 선조 josang, seonjo
(ancestor, forefather)

Хүний ураг төрлийн нэр – 4

// Turkish: *ata* < *atiγ (ancestor, father)

Mongolian: *эцэг* < * ečike < * atiγa (father). ЭНЭ
НЬ:

1-рт, Урт эгшиг: Mongolian: *хатуу* < *qataγu =
Turkish: *katı* (solid, hard) = Tuva: *katıγ* (solid, hard).

2-рт: či < *ti: Mongolian: *чулуу* (stone) < *
<*tilaγun = Turkish: *taş* (stone) < *til- = Korean: *tol*
(stone) < *til-,

3-рт, Mongolian: *агаа 5 тэнгэр* (five heaven),
агаа жөтөө (envy).

Хүний ураг төрлийн нэр – 5

2. *өвгөн* (old man):

Mongolian: *өвгөн* < *ebügen //Mon: ebügen
(old man)

Turkish: *yaşlı adam* (old man, настай хүн)

Kazakh: *шал* (old man, настай хүн)

//Mongolian: *цал буурал өвгөн* (gray-haired old man)

Хүний ураг төрлийн нэр – 6

5. *аав* (father, papa):

Mongolian: *аав* < *baba babu //Mon: abu
(father, papa),

Turkish: *baba* (father, papa)

Kazakh: *әке* (father, papa)

Korean: 아버지, 아빠 *abe-oji, appa*
(father, papa)

//Mongolian: *эх* < *eke (mother), Kazakh: *әке*
(father, papa), Manchu: *hehe* (mother), Japanese
haha (mother)

Хүний ураг төрлийн нэр – 7

6. *ээж* (*mama*)

Mongolian: **ээж** < Mon: eji (*mama*)

Turkish: **anne** (*mama, mother*)

Kazakh: **анңа, шеше** (*mama*)

//Mongolian: **аниа** (*sister*), Turkish: **anne**
(*mama, mother*), Kazakh **анңа** (*mama*)

//Mongolian: **ээж** (*mama*), Kazakh: **шеше** (*mama*)

Korean: **엄마** eomma (*mama*)

//Mongolian: **эм** (*female*),

//Manchu: **eme** (*mother*)

Хүний ураг төрлийн нэр – 8

8. эх (mother):

Mongolian: эх < *eke (mother)

Turkish: **anna** (mother)

Korean: 어머니 (mother)

//Mongolian: эх < *eke (mother), Kazakh: әке (father, papa), Manchu: hehe (mother), Japanese haha (mother)

Хүний ураг төрлийн нэр – 9

10. *нагац* (uncle, aunt):

Mongolian: **нагац, авга** (uncle, aunt)

Turkish: **амса, hala** (uncle, aunt)

Kazakh **нағашы** (uncle, aunt)

Korean: **삼촌 / 이모 / samchon / imo**

// с ~ č ~ š : Mongolian: *ац*, Turkish: *аçık*, Kazakh: *аша*

Хүний ураг төрлийн нэр – 10

14. *ax* (brother), 15. *агаа* (brother), 20. *ач* (grandson), 21. *зээ* (nephew), 22. *бөл* (cousin) ГЭХ МЭТ.

Mongolian: **ax** ~ **агаа** < *aq-a (borthier)

Turkish: *ağa*, *kardeş* (borthier)

Kazakh: **аға** (borthier)

// *q* ~ *γ* / *ǰ* : *бух* ~ *буга*

Хүний ураг төрлийн нэр – 11

14. *ax* (brother), 15. *агаа* (brother), 20. *ач* (grandson), 21. *зээ* (nephew), 22. *бөл* (cousin).

Mongolian: **ач** < *aċi (grandson),

Turkish: **erkek torun** (grandson),

Kazakh **немере** (grandson),

// *ċi* < *ti : *aċi* < *ati / *ati* – внук, племянник,
сын младшего брата (OTLD / DTS, 1969 : 71)

Хүний ураг төрлийн нэр – 12

14. *ax* (brother), 15. *агаа* (brother), 20. *ач* (grandson), 21. *зээ* (nephew), 22. *бөл* (cousin).

Mongolian: *зээ* < *ǰegen (nephew), *бөл* < *bölü (cousin),

Turkish: *yeǰen* (nephew), *kuzen* (cousin),

Kazakh *жиен* (nephew), *бөле* (cousin),

//z < * ǰ ~ y : *зээ* < *ǰegen* ~ *yeǰen* ~ *жиен* / *jegän*
– племянник (OTLD / DTS, 1969 : 252)

// Mongolian: *үнээ* (cow) < *üniy-e* < * *ünige*,
Turkish: *inek* (cow)

Дүгнэлт -1

- Бидний дурдсан ураг төрлийн 24 нэрийн 20 нэр нь үндсэндээ хэлбэр болон утгын хувьд холбоотой байгаа болно.
- Зарим үг нь хэлбэр, утгын хувьд огт өөр үгс юм шиг боловч тодорхой нэг үгээс улиран хувьссан, хэлбэр, утгаараа салаалж тохирох үгс байдаг байна. Хэлбэр, утгаараа тохирохгүй үгс нь тухайн хэлэндээ хожим үүссэн үг байна.
- Энэ нь Алтайн хэлний хэл, соёлын холбоог зарим судлаач үгүйсгэдэг боловч, Алтайн хэлт ард түмэн, үүнд, монгол-түрэг хэлт ард түмэн эрт цагаас хэл, соёлын хувьд илүү их холбоотой байсныг нотолж байгаа юм.
- Алтайн хэлнээс хамгийн их холбоо бүхий Монгол, Түрэг, Манж-Түнгүс хэлний ийм холбоо нь аль нэг хэлнээс нөгөө хэл нь үүссэн гэсэн санаа бус бөгөөд эртний юу ч гэсэн эртний өвөг нэг хэлнээс уламжилсан хэл, соёлын холбоотой ард түмнүүд юм гэдгийг нотлох баримт гэж лавтай хэлж болно.

Дүгнэлт - 2

- Үүнээс үзвэл, хэл бол ард түмний түүх, хэл, соёлын өвийг тээх баримт байдаг байна.
- Иймд хэл, соёлын хувьд холбоотой Алтайн хэлт ард түмнүүд энэхүү давуу байдлаа ашиглан харилцан ойлголцох, хамтран ажиллах, бие биеэ дэмжих, хүчээ нэгтгэх, хөгжилд урагшлах их боломж байгааг хэлэх байна.
- Монгол Улсын Их хурлын дарга Гомбожавын санаачилгаар зохион байгуулж байгаа энэ хэлэлцүүлэг бол чухам энэ зорилгод нийцэж буй ажил хэмээн миний бие талархаж буйгаа илэрхийлье.

Та бүхэнд баярлалаа
Thank you for your attention